

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT

Monograph

Kharkiv
«INZHEK» PH
2014

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА**

Монографія

Харків
ВД «ІНЖЕК»
2014

УДК 330.42
ББК 65.050
С 69

*Рекомендовано вченою радою Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
НАН України (протокол № 4 від 24.04.2014 р.)*

Рецензенти: *Благуи І. С.* – д-р екон. наук, професор, Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника (м. Івано-Франківськ);
Булєєв І. П. – д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України (м. Донецьк);
Христіановський В. В. – д-р екон. наук, професор, Донецький національний університет (м. Донецьк)

Соціально-економічні аспекти розвитку суспільства: Монографія /
С 69 Під ред. д-ра екон. наук, професора Кизима М. О. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. –
248 с. Укр. мова, русск. яз.

ISBN 978-966-392-469-4

У даному виданні зібрано напрацювання українських та російських науковців з широкого кола сучасних проблем соціально-економічного розвитку суспільства. У монографії розглянуто проблеми соціальних трансформацій та соціального захисту населення в Україні, проблеми соціально-економічного розвитку України та її регіонів, питання модернізації російської економіки, окремі питання функціонування та розвитку вітчизняних підприємств різних галузей народного господарства та ін.

Видання призначене для науковців, викладачів економічних та інших навчальних закладів, які спеціалізуються на проблемах соціально-економічного розвитку суспільства, а також управлінців всіх категорій, підприємців, аспірантів та студентів.

ББК 65.050

ISBN 978-966-392-469-4

© Колектив авторів, 2014
© ВД «ІНЖЕК», 2014

ЗМІСТ

<i>Гречина І. В., Ващенко Л. О.</i> Теоретичні засади аналізу потенціалу підприємства.....	7
<i>Драчук Ю. З., Косарев В. В., Трушкіна Н. В.</i> Шляхи удосконалення маркетингового забезпечення інноваційного розвитку у вугільному машинобудуванні	23
<i>Ковалевська А. В., Петрова Р. В.</i> Соціальні трансформації у регіонах України.....	35
<i>Маліновська О. Я., Рудзінська Р. О.</i> Покращення здійснення фінансового забезпечення соціального захисту населення України через розвиток нетрадиційних фінансових фондів.....	66
<i>Манойленко О. В.</i> Теоретико-методологічне підґрунтя забезпечення динамічної стійкості національних соціально-економічних систем.....	82
<i>Павлов К. В.</i> Особенности и факторы модернизации российской экономики	95
<i>Пишенина Т. І., Мирвода С. І.</i> Соціально-економічні аспекти розвитку сфери культури України	107
<i>Рябушка Л. Б., Шамота Г. М.</i> Регулювання соціально-економічного розвитку регіонів у контексті міжбюджетних відносин	122
<i>Сочинська-Сибірцева І. М., Гуцалюк О. М.</i> Оцінка факторів вибору технології управління діяльністю машинобудівного підприємства	156
<i>Тісунова В. М., Резнік О. А.</i> Проблеми просторової організації життєдіяльності в регіоні	183
<i>Філіпковська Л. О.</i> Методологія когнітивного моделювання економічних систем на основі теорії розпізнавання образів	201
<i>Чмутова І. М., Лебідь О. В.</i> Технології бюджетування та фінансового контролінгу у системі функцій фінансового управління банком	219

РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Рябушка Л. Б., кандидат економічних наук, доцент,
Шамота Г. М., кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ» (м. Суми)

Ефективна і збалансована системи міжбюджетних відносин сприяє досягненню таких цілей, як забезпечення стійкого економічного зростання кожного з регіонів за рахунок оптимального використання бюджетно-податкового потенціалу, зростання якості життя населення, соціального захисту і високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, підвищення політичної відповідальності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, дослідження та обґрунтування оцінки ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів є актуальним і обумовлено відсутністю стандартної системи показників, що характеризують фінансовий стан місцевих бюджетів, відсутністю уніфікованих методологічних підходів, які б дозволяли проводити аналіз та поточну оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів у порівнянні.

Проблематиці місцевих бюджетів у системі міжбюджетних відносин та соціально-економічного розвитку регіонів присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, питаннями фінансового забезпечення регіонального розвитку взагалі займалися ряд українських вчених та практиків, серед яких: О. Барановський, В. Геєць, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов, А. Єпіфанов, О. Теліженко, Є. Балацький, С. Фролов та ін. У роботах І. Вахович, І. Камінської, Н. Велентейчик, О. Стасюк, А. Уманець обґрунтовані окремі аспекти

впливу місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток регіонів. Вагоме місце в розробленні методологічного інструментарію міжбюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних утворень займають праці російських вчених: А. Балтіної, В. Волохіної, В. Іванова, Г. Поляка, Е. Ігнат'євой, А. Аверирій, І. Гимади. Оцінка впливу міжбюджетної політики на соціально-економічний розвиток муніципалітетів у країнах з перехідною та розвинутою економікою ґрунтовно опрацьований зарубіжними авторами: Tanzi Vito, Roy Bahl, Junaid Ahmad, Richard Miller Bird, Charles B. Blankart. Віддаючи належне наявним науковим доробкам з окресленої проблематики потребують поглиблення методологічні засади підвищення результативності міжбюджетних відносин як складової державного регулювання соціально-економічного розвитку. Завдання дослідження полягає в удосконаленні методологічного інструментарію щодо оцінки впливу міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток регіонів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо стратегічних напрямків регіонального розвитку.

Враховуючи те, що основним завданням бюджетної політики виступає оптимізація процесу міжбюджетного вирівнювання, забезпечуючи фінансову незалежність, видаткову автономність місцевих бюджетів, окремої уваги заслуговують методичні підходи до типологізації соціально-економічного розвитку регіонів у контексті міжбюджетних відносин. Критичний аналіз наукових праць [2 – 6; 9; 14 – 16], представлений в роботі [10], дає загальні уявлення про методики оцінки різних сфер територіального розвитку та їх інтегровані оцінки. Слід зазначити, проаналізовані методики мають як окремі недоліки, так і позитивні, новітні моменти, які доречно використати в подальших дослідженнях. Так, на основі узагальнення методичних підходів у розрізі проблеми дослідження пропонується скористатися методом взаємозалежності між часткою фінансової допомоги місцевим бюджетам (міжбюджетними трансфертами) і рівнем соціально-економічного розвитку на основі побудови матриці регіонів [11]. Дана методика включає декілька етапів. *Перший етап* – визначення переліку показ-

ників, які всебічно характеризують соціально-економічний розвиток регіону; *другий* – проведення якісної оцінки вибраних критеріїв; *третій* – здійснення нормування вихідних показників для розрахунку інтегрального показника; *четвертий* – розрахунок інтегрального показника соціально-економічного розвитку; *п'ятий* – економічна і графічна інтерпретація результатів розрахунків. При визначенні переліку показників, які відображають рівень соціально-економічного розвитку регіонів, необхідно враховувати функції, покладені на відповідні рівні влади. Виділяють загальні та факультативні функції. До загальних відносять територіальний розвиток, а до факультативних – демографічну, соціальну, економічну, фінансову, інституційно-політичну та інші. Розглянемо склад показників, які характеризують реалізацію даних функцій.

Реалізація демографічної функції забезпечує створення умов розширеного відтворення населення і збереження трудового потенціалу регіону. До даної групи показників було включено: кількість померлих дітей у віці до 1 року на 1000 осіб (коефіцієнт дитячої смертності); природний приріст населення; міграційний приріст населення в межах України на 1000 осіб; міграційний приріст з-за кордону на 1000 осіб; кількість зайнятих в економіці регіону, що припадає на одного пенсіонера.

Реалізація соціальної функції пов'язана зі створенням і забезпеченням умов для задоволення соціально-побутових і соціально-культурних потреб населення, підвищення якості життя населення. Серед таких показників можна виділити такі: середньомісячна заробітна плата; заборгованість з виплати заробітної плати; наявні доходи населення у розрахунку на одну особу; кількість дошкільних навчальних закладів; кількість лікарів на 10 тисяч населення; кількість середнього медичного персоналу на 10 тисяч населення; кількість лікарняних ліжок на 10 тисяч населення; кількість злочинів на 10 тисяч населення; рівень безробіття; рівень працевлаштування.

Реалізація економічної функції полягає у створенні умов для задоволення потреб населення регіону в товарах та послугах. До показни-

ків, що характеризують економічні умови життєдіяльності населення, можна віднести:

- ▶ вартість введених у дію основних фондів;
- ▶ обсяг обороту роздрібною торгівлі; обсяг роздрібного товарообороту;
- ▶ ВРП у розрахунку на одну особу; рівень експорту;
- ▶ рівень імпорту.

Фінансова функція реалізується в забезпеченні фінансової стійкості розвитку регіонів. До показників, що її характеризують, можна віднести:

- ▶ власні доходи бюджету конкретного регіону;
- ▶ обсяг капітальних інвестицій;
- ▶ обсяг інвестицій в основний капітал;
- ▶ загальний фінансовий результат діяльності підприємств;
- ▶ обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку регіону.

Інституційно-політична функція виражається в ефективності діяльності влади, підтриманні внутрішнього правопорядку, вдосконаленні та адаптації регіонів до сучасних реалій в країні. До факторів, що характеризують дану функцію, ми включили: коефіцієнт автономії регіонів (розраховується як обсяг власних доходів місцевих бюджетів до загальних видатків місцевих бюджетів); коефіцієнт вилучення коштів до Державного бюджету (відношення коштів, що передаються з місцевого бюджету до Державного до загальних доходів місцевих бюджетів); коефіцієнт демократії (відношення кількості партій в регіоні до кількості партій в державі); коефіцієнт політичного впливу (відношення кількості людей партії лідера до загальної кількості осіб у раді регіону); коефіцієнт деконцентрації влади (загальна кількість осіб у раді регіону до загальної кількості осіб у Верховній Раді України); коефіцієнт опозиційної активності (відношення різниці загальної кількості осіб у раді регіону і кількості людей партії лідера до загальної кількості осіб у раді регіону); коефіцієнт виконання бюджетних повноважень (загальні видатки місцевих бюджетів до видатків зведеного бюджету України).

На наступному етапі розрахунку інтегрального показника необхідно здійснити якісну оцінку показників, які були відібрані. Для визначення характеру впливу показника (позитивного чи негативного) необхідно всі показники згрупувати в два класи: *перший клас* – показники-стимулятори, зростання яких позитивно відображається на розвитку регіонів, та *другий клас* – показники-дестимулятори, зростання яких негативно відображається на розвитку регіонів (табл. 1).

Таблиця 1

Якісна оцінка параметрів інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів

Показники-стимулятори (зростання показника – позитивний фактор)	Показники-дестимулятори (зростання показника – негативний фактор)
Приріст населення, міграційний приріст населення, кількість зайнятих на одного пенсіонера, середньомісячна заробітна плата, наявні доходи у розрахунку на одну особу, працевлаштування, кількість дошкільних навчальних закладів, кількість лікарів, кількість середнього медичного персоналу та кількість лікарняних ліжок на 10 тисяч населення, введення в дію житлових будинків, оборот роздрібною торгівлі, ВРП у розрахунку на одну особу, експорт, обсяг роздрібною товарообороту підприємств, доходи бюджету регіону, доходи населення, капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, позитивний фінансовий результат діяльності підприємств, прямі іноземні інвестиції, коефіцієнт автономії, коефіцієнт деконцентрації влади, коефіцієнт демократії, коефіцієнт опозиційної активності, коефіцієнт виконання бюджетних повноважень	негативний фінансовий результат діяльності підприємств, коефіцієнт дитячої смертності, рівень безробіття, рівень злочинності, заборгованість з виплати заробітної плати, імпорт, коефіцієнт вилучення коштів до Державного бюджету, коефіцієнт політичного впливу

Після якісної оцінки відібраних параметрів необхідно перейти до їх нормування. Якщо зростання значення показника позитивно впливає на інтегральний показник (збільшує його значення), то нормування потрібно здійснювати за формулою [11]:

$$K_{ij}^R = \frac{K_{ij} - K_i^{\min}}{K_i^{\max} - K_i^{\min}}, \quad (1)$$

де K_{ij}^R – нормований рівень соціально-економічного розвитку j -го регіону по i -му показнику,

K_{ij} – індивідуальний рівень соціально-економічного розвитку j -го регіону по i -му показнику,

K_i^{\max} – найбільше значення i -го показника по всім регіонам,

K_i^{\min} – найменше значення i -го показника по всім регіонам,

i, j – індекси показника i -го регіону.

Для показників-дестимуляторів використовується зворотня залежність. Після нормування показників, які входять до складу інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку регіону, можна розрахувати його значення для кожного регіону шляхом середньоарифметичного зважування:

$$R_j = \frac{\sum_{i=1}^n K_{ij}^R}{n}, \quad (2)$$

де R_j – інтегральний показник рівня соціально-економічного розвитку j -го регіону,

K_{ij}^R – нормована оцінка i -го показника для j -го регіону,

n – число показників, що використовуються для розрахунку інтегрального показника.

Практичне застосування даної методики здійснено з використанням офіційних статистичних даних за період 2006 – 2011 років [1; 7; 8].

У табл. 2 наведені розрахункові дані інтегрального показника за рівнем соціально-економічного розвитку регіонів.

Таблиця 2

Значення інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку регіонів України за період 2006 – 2011 років

Регіони	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1	2	3	4	5	6	7
АРК	0,437	0,359	0,413	0,456	0,429	0,439
Вінницька	0,343	0,357	0,358	0,399	0,350	0,347
Волинська	0,351	0,369	0,378	0,399	0,337	0,340
Дніпропетровська	0,495	0,455	0,478	0,447	0,472	0,483
Донецька	0,452	0,401	0,408	0,438	0,387	0,434
Житомирська	0,325	0,346	0,373	0,373	0,334	0,331
Закарпатська	0,350	0,349	0,360	0,363	0,340	0,342
Запорізька	0,378	0,372	0,415	0,409	0,395	0,393
Іван-Франківська	0,358	0,349	0,377	0,408	0,355	0,358
Київська	0,349	0,377	0,421	0,442	0,446	0,473
Кіровоградська	0,307	0,352	0,355	0,369	0,323(min)	0,310(min)
Луганська	0,305(min)	0,337	0,324(min)	0,346(min)	0,335	0,351
Львівська	0,398	0,392	0,406	0,432	0,400	0,407
Миколаївська	0,376	0,366	0,396	0,405	0,361	0,357
Одеська	0,434	0,419	0,444	0,477	0,433	0,429
Полтавська	0,405	0,392	0,402	0,429	0,397	0,403
Рівненська	0,335	0,350	0,372	0,383	0,337	0,337
Сумська	0,309	0,341	0,360	0,392	0,326	0,357
Тернопільська	0,329	0,351	0,355	0,389	0,346	0,342
Харківська	0,426	0,478	0,436	0,441	0,399	0,404
Херсонська	0,344	0,339	0,348	0,366	0,341	0,337
Хмельницька	0,317	0,332(min)	0,367	0,378	0,333	0,333
Черкаська	0,356	0,336	0,353	0,377	0,334	0,355
Чернівецька	0,324	0,347	0,381	0,420	0,376	0,365

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Чернігівська	0,349	0,340	0,364	0,375	0,343	0,349
м. Київ	0,780(max)	0,720(max)	0,728(max)	0,696(max)	0,739(max)	0,730(max)
м. Севастополь	0,433	0,373	0,466	0,472	0,437	0,391

Отримані результати свідчать про те, що максимальне значення інтегрального показника соціально-економічного розвитку було тільки в м. Київ. Мінімальне значення інтегрального показника соціально-економічного розвитку в 2006, 2008, 2009 рр. мала Луганська область, в 2010 – 2011 рр. – Кіровоградська область, в 2007 р. – Хмельницька область. Слід також зазначити, що розмах асиметрії соціально-економічного розвитку в регіонах України в 2006-р. склав 2,557 рази, в 2007 – 2,168, в 2008 – 2,246, в 2009 – 2,011, в 2010 – 2,287, в 2011 – 2,354 відповідно. Прослідкувати динаміку рівня соціально-економічного розвитку в кожному конкретному регіоні можливо за допомогою значень табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка соціально-економічного розвитку регіонів України

Регіони	Рік					
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1	2	3	4	5	6	7
АРК	Н*	К	Н	Н	Н	Н
Вінницька	К	К	К	К	К	К
Волинська	К	К	К	К	К	К
Дніпропетровська	Н	Н	Н	Н	Н	Н
Донецька	Н	Н	Н	Н	К	Н
Житомирська	К	К	К	К	К	К
Закарпатська	К	К	К	К	К	К
Запорізька	К	К	Н	Н	К	К
Івано-Франківська	К	К	К	Н	К	К

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5	6	7
Київська	К	К	Н	Н	Н	Н
Кіровоградська	К	К	К	К	К	К
Луганська	К	К	К	К	К	К
Львівська	К	К	Н	Н	Н	Н
Миколаївська	К	К	К	Н	К	К
Одеська	Н	Н	Н	Н	Н	Н
Полтавська	Н	К	Н	Н	К	Н
Рівненська	К	К	К	К	К	К
Сумська	К	К	К	К	К	К
Тернопільська	К	К	К	К	К	К
Харківська	Н	Н	Н	Н	К	Н
Херсонська	К	К	К	К	К	К
Хмельницька	К	К	К	К	К	К
Черкаська	К	К	К	К	К	К
Чернівецька	К	К	К	Н	К	К
Чернігівська	К	К	К	К	К	К
м. Київ	В	В	В	З	В	В
М. Севастополь	Н	К	Н	Н	Н	К

*К – кризовий, Н – низький, С – середній, З – зростаючий, В – високий рівень соціально-економічного розвитку регіону

Так, стабільно високий рівень соціально-економічного розвитку був тільки в м. Києві. Стабільно кризовий рівень соціально-економічного розвитку мали Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Луганська, рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області. Графічне зображення аналізу змін в матриці соціально-економічного розвитку регіонів за 2007 рік демонструє, що свої позиції змінили 8 регіонів, при цьому зміни були як в сторону погіршення, так і покращення (рис. 1).

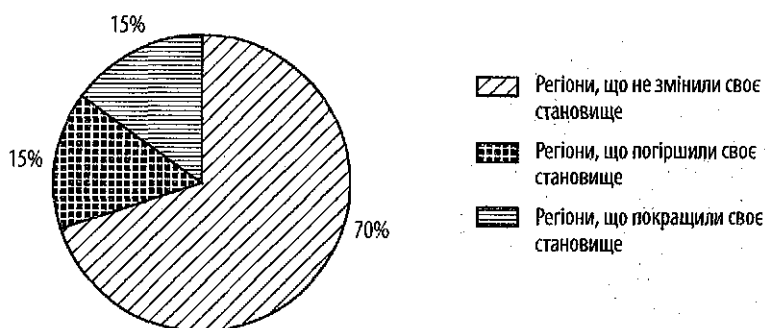

Рис. 1. Структура змін в матриці соціально-економічного розвитку регіонів за 2007 рік

Зокрема 15 % регіонів погіршили своє становище в результаті неефективного використання міжбюджетних трансфертів. Рівень соціально-економічного розвитку частини регіонів зменшився при тому самому рівні міжбюджетних трансфертів в АРК, Полтавській області, м. Севастополь, в Дніпропетровській області зростання обсягу наданих міжбюджетних трансфертів не привели до змін у розвитку даного регіону. Це може свідчити про те, що виділені регіонам трансферти неефективно ними використовувались і не дали приросту інтегрального показника соціально-економічного розвитку. Регіони, що не змінили рівень соціально-економічного стану, становили 70%.

Частка регіонів, що покращили своє становище в результаті більш ефективного використання міжбюджетних трансфертів, складала також 15 %. До них відносяться регіони, які при зниженні обсягу наданих їм міжбюджетних трансфертів змогли залишитися на тому ж рівні розвитку. Що стосується змін матриці розвитку регіонів (табл. 3) на кінець досліджуваного періоду в 2011 році порівняно з 2010 роком своє становище погіршили 15 % регіонів, а саме: Запорізька, Київська, Черкаська області та м. Севастополь та покращили 37 % регіонів: АРК, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська та Харківська області. Регіони, що не змінили рівень соціально-економічного стану, становили 48% (рис. 2).

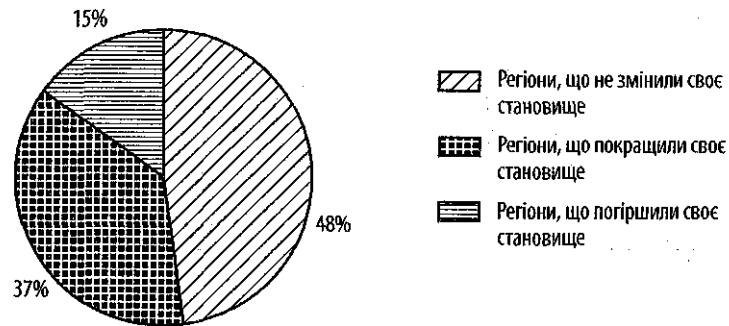

Рис. 2. Структура змін в матриці соціально-економічного розвитку регіонів за 2011 рік

Дослідження даних про рівень розвитку регіонів на основі інтегрального показника соціально-економічного розвитку дозволяє зробити висновок, що протягом 2006 – 2011 років в середньому близько 67 % регіонів мали кризовий рівень розвитку, 30 % – низький рівень розвитку, 1 % – зростаючий рівень розвитку і лише 3% – високий рівень розвитку (рис. 3).

На основі проведеного аналізу необхідно зазначити, що в Україні відсутні регіони із середнім рівнем розвитку.

Наступним кроком у побудові матриці розвитку регіону є визначення частки міжбюджетних трансфертів, що надходять до кожного регіону. Для її розрахунку визначено загальну суму фінансової допомоги, що надходить з Державного бюджету всім регіонам. Відповідно, частка міжбюджетних трансфертів, що припадає на кожен регіон, визначено як відношення об'єму фінансової допомоги регіону до загальної суми фінансової допомоги, що надходить до всіх регіонів (табл. 4).

Отримані результати частки міжбюджетних трансфертів отриманої з Державного бюджету України (табл. 4) яскраво окреслюють використання політичного фактору у прийнятті рішень щодо розподілу фінансової допомоги.

Регулювання соціально-економічного розвитку регіонів у контексті міжбюджетних відносин

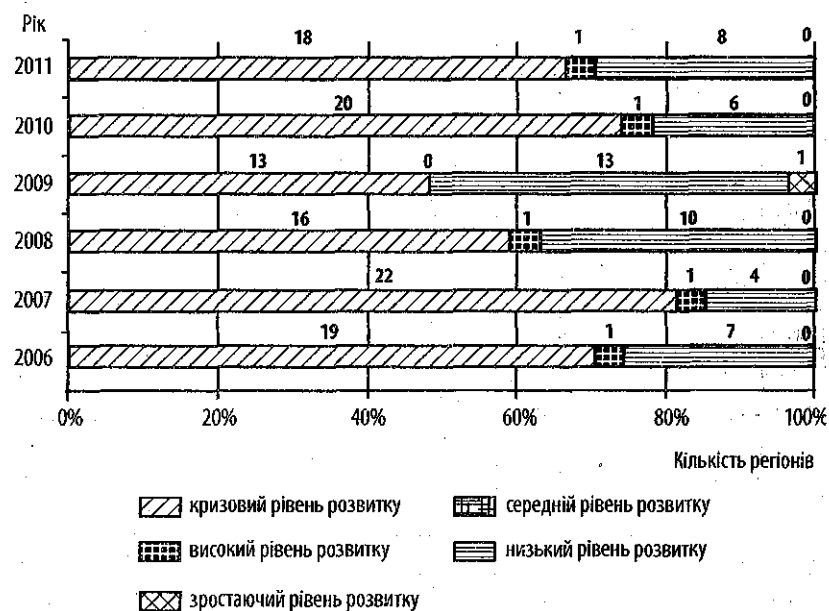

Рис. 3. Розподіл регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку у період 2006 – 2011 років

Таблиця 4

Частка міжбюджетних трансфертів, надана регіонам України, %

Регіони	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1	2	3	4	5	6	7
АРК	4,58	4,50	4,66	4,49	3,81	3,05
Вінницька	4,99	4,63	4,63	4,46	4,43	3,80
Волинська	3,56	3,30	3,39	3,43	3,48	3,45
Дніпропетровська	4,08	4,75	4,33	4,79	5,09	4,24
Донецька	5,73	6,37(max)	6,17(max)	6,64(max)	6,83(max)	6,12(max)
Житомирська	3,91	3,85	3,79	3,77	3,68	3,67
Закарпатська	3,91	3,81	4,01	4,10	4,07	3,34
Запорізька	3,18	3,28	3,41	3,35	3,34	3,89

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
Івано-Франківська	4,18	4,05	4,13	4,23	4,28	3,40
Київська	4,22	4,05	3,69	3,19	3,39	3,65
Кіровоградська	2,95	2,79	2,80	2,79	2,73	3,35
Луганська	3,99	4,25	3,92	4,21	4,32	4,48
Львівська	5,97(max)	6,25	6,45	6,50	6,50	4,49
Миколаївська	2,91	2,73	2,94	2,90	2,88	3,48
Одеська	4,58	4,51	4,68	4,54	4,81	4,25
Полтавська	3,35	3,26	3,26	3,26	3,12	3,48
Рівненська	3,69	3,44	3,75	3,70	3,76	3,39
Сумська	2,96	2,92	2,83	2,77	2,67	3,39
Тернопільська	3,58	3,28	3,44	3,39	3,33	3,38
Харківська	4,65	5,12	5,04	5,18	4,46	4,39
Херсонська	3,18	2,93	3,03	3,04	3,04	3,44
Хмельницька	4,23	4,00	4,11	3,96	3,59	3,72
Черкаська	3,67	3,43	3,31	3,31	3,06	3,55
Чернівецька	2,78	2,64	2,75	2,74	3,40	3,11
Чернігівська	3,12	3,09	2,93	2,89	2,32	3,41
м. Київ	1,66	2,35	2,06	1,97	3,38	3,50
м. Севастополь	0,39(min)	0,44(min)	0,48(min)	0,40(min)	0,25(min)	2,59(min)

Починаючи з 2007 р. Донецька область мала максимальний рівень фінансування, що не відповідає економічному обґрунтуванню. З іншого боку, єдиним регіоном, який характеризувався низьким рівнем фінансової допомоги, було м. Севастополь. Вище середнього мали допомогу Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Вінницька, Луганська, Івано-Франківська, Хмельницька області та АРК. Рівень нижче середнього – Миколаївська, Чернігівська, Сумська, Кіровоградська, Чернівецька області. Решта областей отримували середній рівень міжбюджетних трансфертів (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка міжбюджетних трансфертів регіонам України

Регіони	Рік					
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
АР Крим	В*	В	В	ВС	ВС	С
Вінницька	В	В	В	ВС	ВС	ВС
Волинська	ВС	С	С	С	С	С
Дніпропетровська	ВС	В	ВС	В	В	ВС
Донецька	В	В	В	В	В	В
Житомирська	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС
Закарпатська	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	С
Запорізька	С	С	С	С	С	ВС
Івано-Франківська	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	С
Київська	ВС	ВС	ВС	С	С	ВС
Кіровоградська	С	С	С	С	С	С
Луганська	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС
Львівська	В	В	В	В	В	ВС
Миколаївська	С	С	С	С	С	С
Одеська	В	В	В	В	В	ВС
Полтавська	С	С	С	С	С	С
Рівненська	ВС	С	ВС	ВС	ВС	С
Сумська	С	С	С	С	С	С
Тернопільська	ВС	С	С	С	С	С
Харківська	В	В	В	В	ВС	ВС
Херсонська	С	С	С	С	С	С
Хмельницька	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС
Черкаська	ВС	С	С	С	С	ВС
Чернівецька	С	С	С	С	С	С
Чернігівська	С	С	С	С	НС	С
м. Київ	НС	НС	НС	НС	С	С
м. Севастополь	Н	Н	Н	Н	Н	С

*В – високий, ВС – вище середнього, С-середній, НС-нижче середнього, Н – низький рівень трансфертів з Державного бюджету

Для визначення величини інтервалу кожної групи використано наступну формулу [11]:

$$h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{n}, \quad (3)$$

де x_{\max} – максимальне значення ознаки в сукупності,

x_{\min} – мінімальне значення ознаки в сукупності,

n – кількість градацій в матриці розвитку регіону.

Розмах асиметрії фінансової допомоги в регіонах України в 2006 р. склав 15,307 рази, в 2007 – 14,472, в 2008 – 12,854, в 2009 – 16,60, в 2010 – 27,32, в 2011 – 2,36 відповідно.

Вивчення даних про рівень міжбюджетних трансфертів показало, що протягом 2006 – 2011 років в Україні зростала частка регіонів із середнім рівнем та рівнем вище середнього надання міжбюджетних трансфертів (рис. 4).

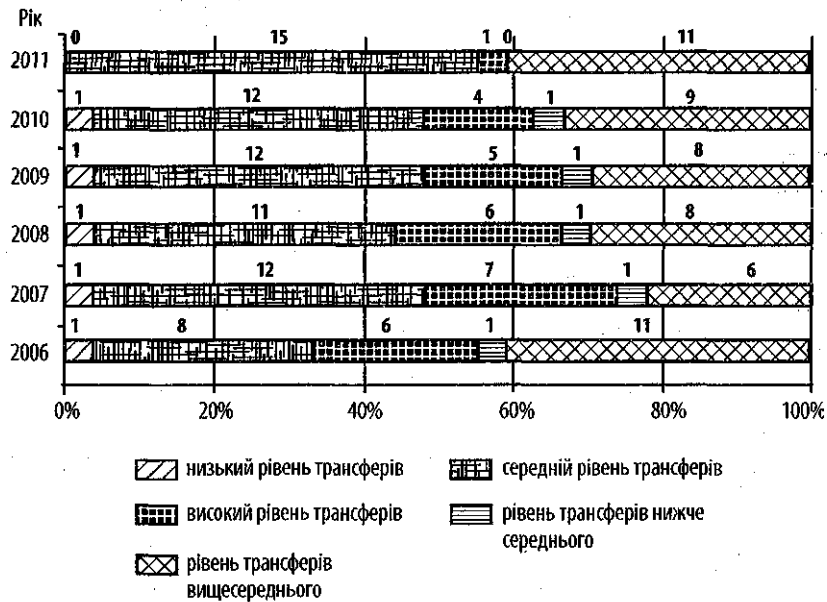

Рис. 4. Групування регіонів за рівнем надання міжбюджетних трансфертів

Матрицю регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем міжбюджетних трансфертів (МТ) в середньому за 2011 рік представлено на *рис. 5*. В основі побудови матриці соціально-економічного розвитку регіонів лежить їх розподіл за рівнем розвитку: з кризовим рівнем розвитку, з низьким, середнім рівнем розвитку, зростаючим і високим рівнем розвитку. Ці п'ять груп розміщені по осі X.

На осі Y знаходяться регіони за рівнем частки міжбюджетних трансфертів: з низькою часткою трансфертів, з рівнем нижче середнього, середнім, вище середнього і високим рівнем надання трансфертів.

За даними матриці видно, що більшість регіонів знаходяться приблизно в одній області, за виключенням декількох регіонів, враховуючи м. Київ і м. Севастополь. Необхідно зазначити, що найбільш позитивно міжбюджетні трансферти впливають на розвиток Донецької області. Збалансований вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток мають м. Київ та Дніпропетровська область. Відсутній вплив міжбюджетних трансфертів у Сумській, Миколаївській, Кіровоградській, Чернігівській, Чернівецькій областях, а також у м. Севастополь. Решта регіонів мають негативний вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток. Складається ситуація, коли уявне бюджетне вирівнювання фактично породжує дискримінаційні механізми соціально-економічного розвитку в регіонах.

За результатами дослідження доведено, що існуючий механізм міжбюджетних відносин практично нівелює принцип бюджетної системи щодо справедливості та неупередженості у розподілі трансфертів. На нашу думку, механізм міжбюджетних відносин, перш за все, повинен сприяти:

- ▶ забезпеченню обґрунтованого розподілу дохідних джерел і видаткових повноважень між рівнями бюджетів;
- ▶ створенню дієздатної системи горизонтального і вертикального бюджетного вирівнювання;
- ▶ гармонійному соціально-економічному розвитку з урахуванням потенційних економічних, фінансових, бюджетних, соціальних, демографічних можливостей регіонів;

- ▶ стимулювати діяльність місцевого самоврядування на підставі фондів фінансової та інвестиційної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів.

Загальний показник оцінки ефективності міжбюджетних трансфертів (індекс економічної ефективності міжбюджетних трансфертів) можна представити таким чином [11]:

$$I_{\text{мбт}} = \frac{\sum \Delta X}{\sum \Delta Y}, \quad (4)$$

де $I_{\text{мбт}}$ – індекс економічної ефективності міжбюджетних трансфертів,

$\sum \Delta X$ – сумарні зміни (знайдені як різниця інтегрального показника звітного з минулим роком) рівня соціально-економічного розвитку регіону;

$\sum \Delta Y$ – сумарні зміни частки міжбюджетних трансфертів, які отримує регіон.

При цьому, якщо: $I_{\text{мбт}} > 1$, то отриманий приріст рівнів розвитку регіону, більший за приріст надання фінансової допомоги регіону у формі міжбюджетних трансфертів, тому можна вважати, що система міжбюджетних трансфертів ефективна; $I_{\text{мбт}} < 1$, то приріст рівня міжбюджетних трансфертів перевищує приріст рівня соціально-економічного розвитку регіону, тому можна вважати, що система надання фінансової допомоги регіонам не ефективна; $I_{\text{мбт}} < 0$, або приріст рівня розвитку регіону відбувається і при зниженні рівня надання фінансової допомоги з Державного бюджету (в цьому випадку важко оцінити характер впливу міжбюджетних трансфертів на рівень соціально-економічного розвитку регіону), або зниження рівня розвитку регіону відбувається при зростанні рівня міжбюджетних трансфертів, що свідчить про неефективне використання міжбюджетних трансфертів. Результати оцінки ефективності системи міжбюджетних трансфертів представлено в *табл. 6*.

Таблиця 6

Оцінка ефективності системи міжбюджетних трансфертів

Рік	2007 р./ 2006 р.	2008 р./ 2007 р.	2009 р./ 2008 р.	2010 р./ 2009 р.	2011 р./ 2010 р.
Значення показника	0,01	0,16	0,25	-0,26	2,38

Таким чином, тільки в 2009 р. та 2011 р. система міжбюджетних трансфертів була ефективною, бо отриманий приріст соціально-економічного розвитку регіонів був більший приросту надання фінансової допомоги регіонам України. В 2010 р. при загальному збільшенні обсягів міжбюджетних трансфертів відбувся спад темпу соціально-економічного розвитку регіонів.

Причинами вказаних проблем є висока залежність місцевих бюджетів від дотації вирівнювання, низький рівень фінансової самостійності, недостатньо прозорий розподіл міжбюджетних трансфертів, обмеженість у доступі до запозичень, нечіткий розподіл і брак повноважень, відсутність уніфікованої методики моніторингу місцевих бюджетів. Статистичні дані динаміки міжбюджетних трансфертів за період 2003 – 2012 рр. [1; 7; 8] підтверджують існуючі проблеми. Впродовж 2003 – 2012 рр. обсяг трансфертів з Державного бюджету до місцевих стабільно зростав (рис. 6). Якщо в 2003 році їх загальний обсяг становив 10,73 млрд грн, то в 2012 році – 124,46 млрд грн, що більше ніж у 11,6 рази, при цьому дотації вирівнювання займають лівову частку у структурі міжбюджетних трансфертів. Рівень бюджетних асиметрій в Україні за доходами, видатками місцевих бюджетів, трансфертами та демографічною складовою регіонів, представлений в табл. 7, також вказує на недосконалість механізму міжбюджетних відносин. Слід зазначити, економічна криза 2008 – 2009 рр. значно вплинула на розподіл регіонів за доходами місцевих бюджетів. При цьому в 2006 році найбільшу частку займали регіони із середнім рівнем асиметрії; у 2007 – 2008 рр. – високим рівнем, 2009 р. – вже 11 регіонів мали критичний рівень асиметрії, 2010 р. характеризувався однаковою часткою серед-

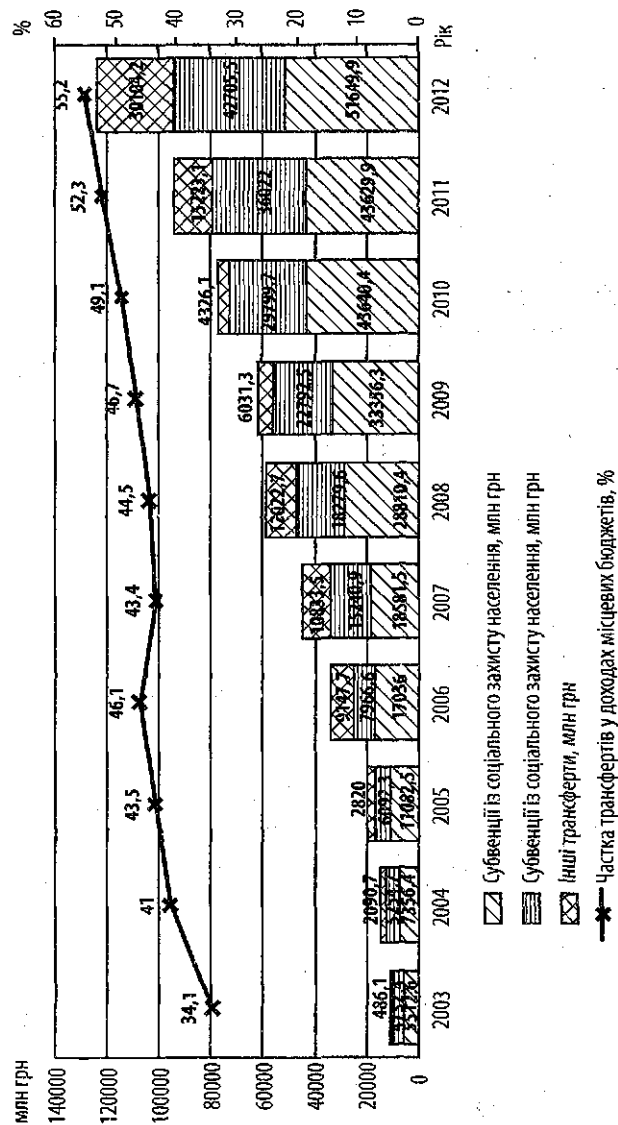

Рис. 6. Динаміка міжбюджетних трансфертів, млн грн

нього та високого рівнів асиметрії, в 2011 – 2012 рр. більшість регіонів мали середній рівень асиметрії. У розподілі «трансферти – доходи місцевого бюджету» рівень бюджетних асиметрій більше порівняно з розподілом «доходи – населення».

Таблиця 7

Динаміка нерівномірності розподілу регіонів за доходами, видатками та міжбюджетними трансфертами

Коефіцієнти	Рік						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>доходи місцевих бюджетів – населення регіону</i>							
Лоренц	23,79	27,06	25,32	42,74	22,66	21,92	22,14
Джині	0,3313	0,3801	0,3533	0,5247	0,3242	0,3085	0,3089
<i>трансферти (дотації) – власні доходи місцевих бюджетів</i>							
Лоренц	33,81	35,48	32,99	53,07	34,83	42,79	32,77
Джині	0,4344	0,4577	0,4350	0,6629	0,4613	0,5631	0,4414
<i>Загальні доходи з МБТ – населення регіону</i>							
Лоренц	18,35	19,91	19	17,19	17,13	14,49	14,73
Джині	0,2630	0,2875	0,2774	0,2515	0,2465	0,1985	0,1999
<i>видатки місцевих бюджетів – населення регіону</i>							
Лоренц	14,32	16,61	9,81	8,18	2,80	2,48	3,45
Джині	0,21	0,25	0,14	0,13	0,04	0,04	0,05
<i>трансферти (субвенції, субсидії) – видатки місцевих бюджетів</i>							
Лоренц	14,17	18,13	10,41	9,45	19,06	12,60	4,32
Джині	0,21	0,26	0,15	0,14	0,29	0,17	0,07
<i>Загальні видатки з МБТ – населення регіону</i>							
Лоренц	14,40	16,66	9,82	8,19	2,83	2,49	3,49
Джині	0,2112	0,2511	0,1424	0,1289	0,0438	0,0383	0,0546

Так, у 2006 р. до регіонів з мінімальним рівнем асиметрії у розподілі «трансферти – доходи місцевого бюджету» відносились: Закарпатська, Тернопільська, Дніпропетровська області та м. Севастополь.

Середній рівень асиметрії мали Волинська, Рівненська, Вінницька, Чернівецька та Донецька області; високий – Івано-Франківська, Чернігівська, Житомирська, Хмельницька, Херсонська, Кіровоградська, Сумська, Запорізька, Харківська, Одеська, кризовий – Черкаська, Київська, Львівська, Миколаївська, Луганська, Полтавська області та Автономна Республіка Крим. На кінець 2012 року ситуація складалася така: мінімальний рівень асиметрії – Закарпатська, Волинська, Хмельницька області та м. Київ, середній – Вінницька, Житомирська, Чернігівська, Луганська та Дніпропетровська області, високий – Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Чернівецька, Тернопільська, Сумська, Одеська, Харківська, Запорізька області та Автономна Республіка Крим, критичний – Львівська, Херсонська, Рівненська, Полтавська, Київська, Донецька, Черкаська області та м. Севастополь. Вищезазначене вказує на негативний та дестабілізуючий вплив дотацій вирівнювання на соціально-економічний розвиток регіонів, що підтверджує неефективність застосування формульного підходу у розрахунку трансфертів.

Динаміка коефіцієнтів Лоренца та Джині за видатками місцевих бюджетів та населенням, а також за трансфертами і власними видатками місцевих бюджетів навпаки демонструє зменшення рівнів регіональної асиметрії. Тільки в 2006 – 2007 рр. 20 регіонів мали середній рівень асиметрії, решта – мінімальний. У 2012 році всі регіони України мали мінімальний рівень асиметрії, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіонів. Таким чином, за результатами аналізу бюджетних асиметрій виявлені відмінності в рівнях розподілу «трансферти – доходи» та «трансферти – видатки», які демонструють як позитивний, так і негативний вплив діючого механізму міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток регіонів. З одного боку, неефективність розподілу дотацій вирівнювання збільшує поляризацію регіонів за доходами місцевих бюджетів, і як наслідок відбувається негативний вплив міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток регіонів. З іншого боку, застосування принципу субсидіар-

ності у наданні суспільних послуг у процесі фінансування закріплених витрат місцевих бюджетів відповідно до виконання бюджетних повноважень обумовлює ефективність використання субвенцій та субсидій [13].

Слід зазначити, застосування даної методики базується на системі моніторингу місцевих бюджетів, що дозволяє залучити регіональні та місцеві громади до процесів управління бюджетними коштами, а графічні методи представлення результатів трендового аналізу роблять її доступною і зрозумілою. Моніторингова система аналізу стану ресурсного забезпечення місцевих бюджетів є адаптованою до використання при визначенні пріоритетів і напрямів розвитку окремих регіонів на рівні міст, районів, областей при розробці концепцій загального розвитку регіону. Важливе практичне значення має використання її для комплексної оцінки стану й прогнозування доходної спроможності регіонів. Тому вагомим у напрямі підвищення якості управління бюджетними коштами на місцях із метою покращання прогнозування доходного потенціалу територій є також застосування такого ринкового важеля, як конкуренція між територіями не лише на загальнодержавному, але й на регіональному рівні. Тому виправданим інструментом є постійний рейтинг регіонів і моніторинг як їх загальноекономічного розвитку, так і процесів вирівнювання.

Формування системи бюджетного моніторингу – складний процес, що потребує систематизації визначених етапів, проходження яких дає результативні висновки для прийняття рішень розпорядниками бюджетних коштів. Етапи фінансового моніторингу зазначені в *табл. 8* [12].

Система фінансового моніторингу ресурсного забезпечення місцевих бюджетів є управлінським інструментом, що шляхом збору інформації з бюджетних та інших статистичних джерел (економічних, демографічних, фінансових тощо) створює серії показників (індикаторів), які за допомогою трендового аналізу в часі можуть бути використані в моніторингу змін стану місцевого бюджету.

Таблиця 8

Етапи фінансового моніторингу місцевих бюджетів

Етапи	Заходи
Планування	Визначення потреб в інформації (індикатори виконання заходів, досягнення цілей тощо) та хто її потребує. Визначення того, як часто слід збирати інформацію. Визначення джерел і способів отримання інформації. Визначення відповідального за збір інформації. Визначення витрат, пов'язаних із запровадженням моніторингу та збором інформації
Підготовка	Розроблення й апробація документів для збору та фіксації даних. Складання посадових інструкцій із визначенням повноважень учасників процесу моніторингу. Підготування персоналу, відповідального за операції з моніторингу. Ознайомлення персоналу програми із системою моніторингу
Збір даних	Постійний збір визначених даних. Контроль за діяльністю системи моніторингу
Аналіз і порівняння даних	Порівняння зібраних даних із визначеними плановими значеннями індикатора, установлення відмінностей. Визначення інших проблем. Пошук причин відхилень і визначення варіантів розв'язання проблем
Звітування	Документування зібраних даних і результатів аналізу. Забезпечення інформацією щодо результатів моніторингу керівництва тих, хто здійснює впровадження програми, бенефіціарів та інших зацікавлених осіб
Використання результатів	Використання результатів моніторингу для вдосконалення управління та реалізації програми

Мету системи фінансового моніторингу місцевих бюджетів формують сукупність завдань, які вона виконує у складі системи управління фінансовими ресурсами території:

- ▶ забезпечення необхідними ресурсами;
- ▶ досягнення високого рівня ефективності управління;
- ▶ реалізація і розвиток ресурсного потенціалу території.

Застосування системи дозволяє визначити й організувати фактори, що впливають на стан ресурсного забезпечення місцевих бюджетів. Основною метою оцінки є аналіз ефекту від дії зазначених факторів на наповнення місцевих бюджетів та їх здатність мобілізувати достатньо ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування своїх функцій і завдань.

Системоутворюючими складовими є сукупність груп ключових факторів, що визначають стан ресурсного забезпечення місцевих бюджетів [11; 12]:

- ▶ фактори екзо- і ендогенного впливу – діють у двох напрямках: створюють і забезпечують ресурси територій, визначаючи їх обмеженість;
- ▶ організаційні фактори – є реакцією місцевого самоврядування на зміни у факторах першої групи. Їх вплив на збалансованість місцевих бюджетів визначається адекватним управлінням у змінних умовах;
- ▶ фінансово-економічні фактори – відображають загальний стан ресурсного забезпечення бюджету як результат на дію перших двох груп факторів;
- ▶ соціальні фактори – відображають рівень заробітної плати, обсяг споживчого кошика, мережу лікарень, поліклінік, дошкільних, шкільних закладів, ВУЗів;
- ▶ інституційно-політичні фактори – відображають створення відповідних інституційних правил, процедур, норм функціонування міжбюджетних відносин, що потребує використання адаптивної архітекtonіки системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку регіонів.

Кожна із зазначених груп факторів впливу складається із системоутворюючих підгруп факторів, які включають параметри для визначення показників (індикаторів) моніторингової системи аналізу стану фінансового забезпечення місцевих бюджетів.

До складу факторів зовнішнього впливу входять підгрупи факторів, що містять відповідні параметри:

- ▶ ресурсний потенціал території (області, району, міста, села, селища), що визначається такими параметрами:
 - населення;
 - зайнятість;

- доходи населення;
- бізнесова активність;
- ▶ економічні умови макро- та мікрорівня (загальнодержавні й регіональні), основними визначальними параметрами яких є:
 - рівень інфляції;
 - зайнятість;
 - регіональні ринки;
- ▶ організаційно-економічні обмеження, визначальними параметрами яких є заходи бюджетного регулювання, а саме:
 - урядові повноваження – розподіл доходних і видаткових функцій;
 - міжбюджетні трансферти;
 - податкові методи регулювання – поділ і закріплення податків, податкові розщеплення;
 - природно-кліматичні та географічні умови, визначальними параметрами є специфіка географічного розташування територіальних одиниць (гірські), стихійні лиха (повені, землетруси тощо);
 - політична культура, що характеризується ставленням населення та місцевого уряду до політичних процесів, економічних реформ (оподаткування, соціальні послуги й програми населенню та ін.).

Організаційні фактори впливу включають дві підгрупи факторів:

- ▶ рівень місцевого самоврядування – визначає організаційний рівень (область, місто, район, село, селище);
- ▶ практику управління фінансовими ресурсами.

Фінансово-економічні фактори охоплюють: доходи місцевого бюджету; видатки місцевого бюджету; результати управління за попередні звітні періоди; заборгованість місцевого бюджету.

- ▶ інституційно-політичні фактори визначають ступінь автономії органів місцевого самоврядування, частка мінімально необхід-

них видатків бюджету, які забезпечуються власними доходами місцевого бюджету, вплив державних органів влади на формування доходів місцевих бюджетів, розвиток місцевого самоврядування в регіоні, вказує на демократичні засади в регіоні за кількістю партій в регіоні та державі, частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету.

Необхідно відзначити, що не всі фактори є вимірними з точки зору користування ними. Організаційні фактори взагалі не потребують розрахунку індикаторів. Наприклад, такі підгрупи факторів зовнішнього впливу, як географічні та природно-кліматичні умови й політична культура, не піддаються чіткому визначенню та обрахунку. Але не включення їх до системи було б неправомірним, адже часто їх вплив є надзвичайно вагомим.

При цьому, аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів є основним інструментом механізму фінансового моніторингу місцевих бюджетів. Він надає інформацію щодо ефективності місцевого управління, рівня автономії від державної влади та достатності коштів для здійснення покладених на них функцій та зобов'язань.

Слід зазначити, добре організована система фінансового моніторингу ресурсного забезпечення місцевого бюджету повинна оперувати значно більшими обсягами інформації щодо стану цього соціально-економічного явища й забезпечувати всі основні етапи життєвого циклу інформаційного забезпечення від зародження до кінцевого використання: збирання інформації (одержання первинних статистичних даних), попереднє її підготовлення, передавання, узагальнення, накопичення, опрацювання, використання (подання цільовому користувачеві, передача на зберігання в архів або базу даних).

Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний розвиток регіонів. У зв'язку з цим, оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого са-

моврядування і якісному виконанню покладених на них завдань та функцій.

Держава дбає про збільшення дохідної бази місцевих бюджетів та зацікавленість територій у їх розвитку. Тому до основних задач бюджетної політики, яка базується на Програмі економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна державна» віднесено, в тому числі, реформування системи місцевих бюджетів, а саме [12]:

- ▶ впровадження програм розвитку регіонів на середньострокову перспективу;
- ▶ прийняття методичної бази для програмно-цільового методу й середньострокового планування на рівні місцевих бюджетів;
- ▶ зміна законодавства для забезпечення фінансово-організаційної кооперації на місцевому рівні;
- ▶ прийняття законодавства для впровадження зовнішнього аудиту місцевих бюджетів, запровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні.

З метою забезпечення впливу місцевих рад на формування своїх бюджетів запропоновано нові підходи до оподаткування прибутку філій суб'єктів господарювання. У рамках реформування системи місцевих бюджетів передбачено закріпити оподаткування прибутку до географічної точки, де він створюється. Йдеться про те, що кожна філія підприємств, що випускає продукцію або надає послуги, буде зобов'язана сплатити податок на прибуток за місцем розташування.

У контексті розвитку місцевого самоврядування слід розглянути проблему розвитку агропромислового комплексу держави, його фінансової бази, адже у переважній більшості сільських бюджетів головними платниками були і будуть сільськогосподарські товаровиробники – як юридичні, так і фізичні особи. Сучасна роль цього надзвичайно важливого сектора економіки у формуванні бюджетів занадто мала. Таким чином, державна регіональна політика спрямовується на істотне підвищення ролі органів місцевого самоврядування і виконавчої влади

та стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Один із найважливіших напрямів – планування соціально-економічного розвитку регіонів на кілька років наперед. Це збільшить можливості та прогнозованість залучення коштів на реалізацію життєво необхідних соціальних та інвестиційних проектів регіонів, унеможливить розподілення коштів та посад відповідальність усіх рівнів влади. Практично в усіх областях нині або вже прийняті, або перебувають на стадії завершення місцеві програми розвитку. Програми розвитку регіонів мають включати заходи, що спрямовані на: подолання стану репресивності, ліквідацію вузьких місць у сферах водо-, енерго-, теплопостачання, розв'язання проблем у соціальній сфері, охороні здоров'я, освіті, ліквідацію безробіття та створення додаткових робочих місць, збільшення надходжень до Державного та місцевих бюджетів, забезпечення високої продуктивності виробництва, розвитку виробничо-потенціалу на сучасній високотехнологічній основі.

Однією із найважливіших складових залучення інвестицій в економіку регіонів є поліпшення інфраструктури територій. Тобто території мають бути готовими до приходу інвесторів. З огляду на це важливою є робота місцевих органів виконавчої влади з ширшого залучення зовнішніх ресурсів, у тому числі іноземних інвестицій, кредитних коштів. Особливо це стосується таких сфер, як транспортна мережа та телекомунікаційна інфраструктура, енергетика, захист навколишнього середовища.

Кошти Державного бюджету мають визначати вектор регіонального розвитку, а кошти місцевих бюджетів та інвесторів – його закріпити. Зокрема мова йде про впровадження нових технологій, які виведуть регіональний промисловий потенціал на новий, вищий рівень. Наприклад, стратегічні напрямки регіонального розвитку Сумської області задекларовані в регіональному плані дій і містять такі реформування державних фінансів [12]:

- ▶ підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів на основі запровадження програмно-цільового методу бюджетування на рівні місцевих бюджетів, у тому числі затвердження бюджетних

програм та наспортів бюджетних програм за усіма напрямками використання бюджетних коштів у місцевих бюджетах – учасниках експерименту із запровадження програмно-цільового методу, проведення моніторингу виконання бюджетних програм, оцінки ефективності та результативності бюджетних програм місцевих бюджетів;

- ▶ запровадження середньострокового планування на рівні місцевих бюджетів;
- ▶ завершення реорганізації первинної медичної допомоги; модернізація екстреної медичної допомоги; формування єдиного медичного простору;
- ▶ модернізація мережі навчальних закладів;
- ▶ реформування системи соціальних послуг, модернізація інтернатних установ;
- ▶ забезпечення механізму розв'язання проблеми забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа;
- ▶ стимулювання підвищення рівня зайнятості;
- ▶ посилення конкуренції на ринках;
- ▶ оптимізація процедур надання адміністративних послуг;
- ▶ забезпечення газовими лічильниками населення, яке проживає у квартирах та приватних будинках, в яких газ використовується для підігріву води та приготування їжі;
- ▶ здійснення заходів з формування енергоефективної поведінки населення;
- ▶ передача інфраструктурних об'єктів місцевого значення на місцевий рівень;
- ▶ розвиток мережі та оновлення рухомого складу міського електричного транспорту;
- ▶ створення ефективної системи туризму;
- ▶ забезпечення реалізації конституційних прав громадян у частині оформлення спадщини і дарування земельних ділянок та наповнення місцевих бюджетів;

- ▶ реалізація національного проекту «Нове життя»;
- ▶ реалізація національного проекту «Відкритий світ» – створення інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня на базі технологій радіозв'язку четвертого покоління (4G);
- ▶ реалізація національного проекту «Індустріальні парки» – створення промислово-виробничої інфраструктури та інші.

Таким чином, тісний та об'єктивний взаємозв'язок системи фінансового моніторингу стану ресурсного забезпечення місцевих бюджетів із бюджетним регулюванням і соціально-економічним розвитком територій робить її важливим і незамінним елементом у контексті реформування місцевих бюджетів.

Ефективна і збалансована системи міжбюджетних відносин сприяє досягненню таких цілей, як забезпечення стійкого економічного зростання кожного з регіонів за рахунок оптимального використання бюджетно-податкового потенціалу, зростання якості життя населення, соціального захисту і високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, підвищення політичної відповідальності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, дослідження та обґрунтування оцінки ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів залишаються актуальними і обумовлюються відсутністю стандартної системи показників, що характеризують фінансовий стан місцевих бюджетів, та відсутністю уніфікованих методологічних підходів, які б дозволяли проводити аналіз та поточну оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів у порівнянні.

Існуюча в Україні система міжбюджетних трансфертів не стимулює соціально-економічний розвиток регіонів. Причиною зазначеної ситуації є, зокрема, особливості чинної методики розподілу дотацій.

Для вдосконалення системи міжбюджетних відносин необхідно керуватися наступними принципами: при розрахунку трансфертів

доцільно враховувати особливості фінансового, економічного, соціального, інституційно-політичного, демографічного стану регіонів; враховувати диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіонів, запровадити фінансування довгострокових цільових програм на основі інвестиційних субсидій, що дозволить оцінити перспективи розвитку відповідної галузі в конкретному регіоні; запровадити систему оцінки ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади; відповідальність державних та громадських інституцій за цільове та ефективне використання міжбюджетних трансфертів, що передбачає координацію надання зазначених трансфертів з ефективністю реалізації регіональних програм розвитку галузей економіки та соціальної сфери.

Варто відмітити, місцеві бюджети України мають спільну задачу – необхідність нарощення власної дохідної бази, а більшість регіонів потребують інноваційної стратегії регіонального розвитку. Необхідно також запровадити політику підтримки регіонів «локомотивів», що забезпечують зростання економіки. Використання даного методу забезпечить у майбутньому ефект масштабу та ефект агломерації. Саме сукупність регіонів «локомотивів зростання» повинна скласти нову каркасну структуру просторової організації системи міжбюджетних відносин. Нова система міжбюджетних відносин, що враховує роль і функції регіонів «локомотивів» повинна: забезпечити найбільш ефективну з точки зору капіталізації країни інтеграцію в глобальний ринок, зосереджуючи на своїй території центри управління потоками товарів, фінансів, інформації і людей, центри розробки та реалізації інновацій; за рахунок формування декількох територіально закріплених «локомотивів зростання» сприяти прискореному соціально-економічному розвитку країни, стаючи джерелом нововведень для інших регіонів; передаючи виконання окремих виробничих функцій, забезпечити інфраструктурну, виробничо-технологічну та соціально-культурну єдність країни.

Література

1. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік [Електронний ресурс]: Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД). – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/435/?lang=ua>. – 17.03.2013. – Назва з екрана.
2. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку: методологія формування та механізми реалізації: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
3. Велентейчик Н. Ю. Аналітична оцінка стійкості місцевих бюджетів в системі регулювання міжбюджетних відносин / Н. Ю. Велентейчик // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. – №8. – С. 305.
4. Иванов В. В. Теория и практика межбюджетных отношений: монография / И. И. Иванов. – Библиотека Российской академии наук. – СПб.: БАН; Нестор-История, 2010. – 228 с.
5. Игнатъева Е. Д., Аверина Л. М., Гимади И. Э. Типология муниципальных образований как инструмент анализа социально-экономического развития территорий. – Екатеринбург. – 2005. – 64 с.
6. Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія / І. М. Камінська, І. М. Вахович; Мін-во освіти і науки України, Луцький нац. технічний ун-т. – Л.: «Надстир'я», 2009. – 397 с.
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua> – 19.02.2013 – Назва з екрана.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstst.gov.ua> – 19.02.2013 – Назва з екрана.
9. Поляк Г. Б. Финансы : учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Под. Ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 703 с. – ISBN 5-238-01110-5.
10. Рябушка Л.Б. Міжбюджетні відносини у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону // Л. Б. Рябушка Економічний форум. Науковий журнал Луцького Національного технічного університету. – 2013. – №1. – С. 116–125.
11. Рябушка, Л. Б. Оцінка впливу міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток регіонів / Л. Б. Рябушка // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2013. – №3. – С. 29–37.
12. Рябушка Л. Б., Шамота Г. М. Стратегічні напрямки регіонального розвитку у контексті реформування місцевих бюджетів // Л. Б. Рябушка, Г. М. Шамота. Збірник наукових праць Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Випуск № 37. – 2013. – С. 158–169.
13. Рябушка Л. Б. Механізм міжбюджетних відносин: проблеми та перспективи розвитку // Л. Б. Рябушка Вісник Одеського Національного університету. – Т 18. – Випуск 2/1. – Серія Економіка. – Одеса. Видавничий дім «Гельветика». – 2013. – 126–131.

Регулювання соціально-економічного розвитку регіонів у контексті міжбюджетних відносин

14. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // *Економіка України*. – 2005. – №9. – С. 38–47.
15. Стасюк О. М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / О. М. Стасюк, І. А. Бевз // *Економічна політика*. – 2010. – № 6. – С. 155–167.
16. Уманець Л. О. Методичні підходи щодо оцінки рівня фінансової спроможності регіонів / Л. О. Уманець // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 8. – С. 148–155.

Підписано до друку 12.05.2014 р. Формат 60 × 84/16. Папір офсетний.
Гарнітура АпоРго. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 14,4.
Обл.-вид. арк. 17,3. Наклад 300 прим. Зам. № 727.

Видавничий Дім «ІНЖЕК»
61001, Харків, пр. Гагаріна, 20. Тел. (057) 7034021, 7034001.
e-mail: vdinzhek@gmail.com; www.inzhek.kharkov.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів
видавничої діяльності ДК № 2265 від 18.08.2005 р.
Надруковано у ВД «ІНЖЕК», Харків, пр. Гагаріна, 20.